

تبیین هویت دوره های تحصیلی و الگوی تدوین شاخص های برونداد آن مبتنی بر اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش

دکتر سید امیر رون^۱

مقدمه

آموزش و پرورش به عنوان نهاد رسمی مولد سرمایه انسانی و اجتماعی، رسالت خطیر تربیت دانش آموزان اندیشمند، خلاق، مومن، عالم، فعال، بااخلاق، توانمند و شایسته را بر مبنای مبانی و فلسفه تعلیم و تربیت اسلامی برعهده دارد. متریانی که با کسب شایستگی ها و قابلیت های لازم در دوران تحصیل، بتوانند زندگی پاک و پسندیده (حیات طیبه) را برای خود و جامعه به ارمغان آورند و در مسیر عبودیت الهی گام بردارند. از این منظر اطمینان از تحقق این هدف انسان ساز سترگ، نیازمند در اختیار داشتن سطوح شایستگی ها و به تبع آن شاخص ها و استانداردهای برونداد دوره های تحصیلی است تا عوامل موثر در فرآیند تربیت را ارزیابی کرده و چگونگی حرکت آنها را برای دستیابی به اهداف مشخص نماید. با درک اهمیت و ضرورت مسئله نگارنده تلاش می کند بر اساس اسناد تحولی، مفهوم هویت دوره های تحصیلی و عناصر پنجگانه وساحت های ششگانه و ویژگی های الگوی تدوین شایستگی ها و شاخص های برونداد دوره های تحصیلی را تبیین نماید. تا در گام های بعدی با استفاده از اهداف کلی دوره های تحصیلی، ویژگی های مراحل تربیت (به شرح مبانی نظری سند تحول صص ۳۵۰ الی ۳۵۳)، شایستگی های پایه برنامه درسی ملی (به شرح صص ۱۶ الی ۱۹) و خصوصیات روانشناختی متریان در هر دوره تحصیلی مبتنی بر یافته های پژوهشی معتبر، شایستگی ها و شاخص های برونداد هریک از پایه ها و دوره های تحصیلی بر اساس الگو مورد اشاره توسط سیاستگذاران و برنامه ریزان درسی تدوین گردد. تدوین این شایستگی ها و شاخص ها نقطه عطفی برای بازطراحی دوره های تحصیلی و تدوین اهداف مشترک و خاص حوزه های یادگیری است. که بی شک با مذاقه و نظرات ارزشمند کارشناسی دست اندرکاران امر این مهم طی کلان پروژه های سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی در سال ۹۹ به شایستگی انجام خواهد شد.

ضرورت تبیین

- ۱- با توجه به تعریف تربیت و اهداف آن در مبانی نظری سند تحول (رجوع شود به صص ۱۲۸ الی ۱۵۸) که ماموریت نظام آموزش و پرورش و دوره های تحصیلی و محتوای برنامه درسی این دوره ها را تحت تاثیر قرار می دهد،
- ۲- به موجب بند ۲-۱-۴- سند مبانی نظری سند تحول (ص ۱۶۱ الی ۱۶۲) انواع تربیت باید با توجه به مراحل رشد و خصوصیات هر دوره طراحی شود. با توجه به شباهت ها و تفاوت های موجود در تحولات ساختار جسمانی و روانی - اجتماعی انسان، تربیت به انواع گوناگونی برحسب مراحل رشد (دوره جنینی، نوزادی، کودکی اول، کودکی دوم، اوائل نوجوانی، نوجوانی، جوانی، میان سالی، بزرگسالی و کهن سالی) تقسیم می شود. همانندی تحولات در هر مرحله، و لزوم رعایت نیازها و ویژگی

^۱ استادیار و عضو هیئت علمی سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی

های آن، تدابیر، برنامه ها و اقدامات تربیتی متناسب (به لحاظ اهداف، اصول، رویکرد، محتوا و روش ها) و در نتیجه نوع تربیت ویژه ای را برای هر مرحله می طلبد، تا براین اساس در هر مرحله نقش هریک از عوامل سهیم و تاثیر گذار در جریان تربیت مشخص شود.

۳- به موجب بند ۳-۱-۴- سند مبانی نظری سند تحول (صص ۱۳۴ الی ۱۶۴) انواع تربیت با توجه به دایره شمول آن فرق می کند. بنابراین با توجه به نیازهای عموم و گروههای خاص، تربیت افراد جامعه را باید به دونوع اساسی یعنی تربیت عمومی و خاص تقسیم کرد. همین امر در هویت و ماموریت دوره های تحصیلی به عنوان یک عامل اثر گذار عمل می کند و سیاستگذاران باید مشخص کنند که کدام دوره ها و پایه های تحصیلی باید به تربیت عمومی و کدام دوره و پایه باید وارد تربیت تخصصی شود. تربیت عمومی بخشی از فرایند تربیت است که در جهت تکوین و تعالی مداوم هویت متربیان با تاکید بر وجوه مشترک هویت، ضمن ملاحظه ویژگی های فردی و مشترک ایشان انجام می شود، تا متربیان مرتبه ای از آمادگی را (برای تحقق حیات طیبه در ابعاد فردی و اجتماعی) به دست آورند که تحصیل آن مرتبه برای عموم افراد جامعه لازم و شایسته است. تربیت تخصصی بخشی از فرایند تربیت است که در راستای تکوین و تعالی پیوسته وجوه اختصاصی هویت متربیان بر بنیاد تکوین وجوه مشترک هویت ایشان انجام می گردد، تا متربیان مرتبه ای از آمادگی را (برای تحقق مراتب حیات طیبه در ابعاد مختلف) به دست آورند که در جهت تشکیل جامعه صالح و پیشرفت مداوم آن بر اساس نظام معیار اسلامی، وصول به آن مرتبه از آمادگی تنها برای بخشی از افراد جامعه لازم و شایسته است. بدیهی است ورود به تربیت تخصصی باید بعد از تربیت عمومی صورت گیرد. این دونوع تربیت مکمل یکدیگرند، و هریک از آنها اهمیت خاص و کارکرد مستقلى در بهبود کیفیت زندگی فردی و اجتماعی دارند ولی با این وجود باید هماهنگ و در راستای هم باشند، تا هم لایه های مشترک و اختصاصی هویت متربیان به صورتی متوازن رشد و تعالی یابند و هم جامعه با افرادی هویت یافته بر اساس نظام معیار اسلامی شکل گیرد.

۴- تحقق بخشیدن به انتظارات تربیتی که برای هریک از ویژگی های مراحل تربیت (مراحل اول تا چهارم) در سند مبانی نظری تحول ذکر شده است (رجوع شود به صص ۱۳۵۰ الی ۳۵۲). شایان ذکر است که ویژگی های اشاره شده عمدتاً به رعایت ملاحظات در برنامه ریزی درسی و بعضاً به اهداف اشاره دارد که برخی از آنها در تدوین شایستگی های تربیتی و یادگیری برای هر دوره تحصیلی باید مدنظر قرار گیرد اما این ویژگی ها هویت و ماموریت دوره های تحصیلی را روشن نمی کند.

۵- اگرچه اهداف کلی ساحت های تربیتی برای دوره های مختلف تحصیلی ارائه شده است. اما این شاخص ها نیازمند آن است که به صورت تفصیلی و جزئی تر برای هر دوره و پایه بیان شود تا ذیل " هویت " هر دوره، میزان دست یافتگی خروجی هر پایه و دوره به شایستگی ها مشخص شود. این شاخص ها در یک مدل دو بعدی متشکل از ساحت ها و عناصر شایستگی های پایه در سند برنامه درسی ملی است می تواند تدوین و جانمایی گردد. یعنی در یک الگوی یکپارچه و بهم پیوسته، تا مشخص گردد که متربیان در پایان هریک از دوره ها و پایه های تحصیلی، به چه حدی از این شایستگی ها دست یافته اند. این الگو باید در فرایندی پژوهشی و خلاقانه، بر اساس یافته های علمی معتبر و بومی و نیز خلاها، نیازها، فرصت ها، تهدیدها و و مستند به پژوهش های معتبر، تدوین گردد (ذوعلم، ۱۳۹۹).

۶- ارائه یک الگو نمونه از تدوین شایستگی ها و شاخص های تربیتی و یادگیری برون داد دوره های تحصیلی که به زعم برخی از برنامه ریزان درسی پیاده سازی آن در یک جدول دو بعدی دشوار است.

تبیین هویت دوره های تحصیلی

از آنجا که هدف از تاسیس دوره های تحصیلی دستیابی به بخشی از مراتب تربیت است، بدین جهت لازم است که ابتدا درباره مفهوم تربیت با توجه به اسناد بالادستی مطالبی ارائه شود. الزام این کار بدین جهت است که شناخت مفهوم تربیت با توجه به مبانی و فلسفه تربیت اسلام با مأموریت نظام آموزش و پرورش در دوره های تحصیلی عمیقاً در ارتباط است. با اینکه تعریف تربیت از منظر مبانی علی الاصول تمام تدابیر و تلاش های زمینه ساز تحول آگاهانه و اختیاری تمام ابعاد وجودی آدمی را در بر می گیرد و در این زمینه باید با عنایت به ربوبیت مطلقه الهی در خصوص انسان که هم به شکل تکوینی و هم به صورت تشریعی انجام می شود توجه داشته باشیم، اما بدون شک تدابیر و افعال ربوبی خداوند متعال نسبت به انسان را مهم ترین و بلکه کاملترین مصداق تربیت آدمی است و هر نوع عمل تربیتی موفق از سوی انسان ها را نیز شامل می شود. ارائه تعریفی جامع که هم شامل تربیت الهی باشد و هم همه ابعاد فردی و اجتماعی آدمی را در ساحت های مختلف شامل شود، نیازمند توجه به مولفه های مختلفی است. بر اساس سند تحول تعریف ذیل از تربیت بدین قرار است.

"فرآیندی تعالی جویانه، تعاملی، تدریجی، یکپارچه و مبتنی بر نظام معیار اسلامی که به منظور هدایت افراد جامعه به سوی آمادگی برای تحقق آگاهانه و اختیاری مراتب حیات طیبه در همه ابعاد، زمینه های مناسب تکوین و تعالی پیوسته هویت ایشان را در راستای شکل گیری و پیشرفت جامعه اسلامی فراهم می آورد."

تعریف فوق نیازمند واکاوی در مفاهیم مندرج در آن است. اما متناسب با موضوع این مقاله، مفهوم اساسی تکوین و تعالی پیوسته هویت تبیین می گردد. **هویت** معادل شاکله است که در قرآن بدان اشاره شده است. شاکله در قرآن بخشی از نفس است که تحت تاثیر عمل فرد شکل می گیرد، و لذا امری تدریجی الحصول است و خود بر تحقق اعمال بعدی تاثیر می گذارد. هویت با مفهوم "ملکه" در اخلاق قرابت معنایی دارد. با توجه به نگرش اسلام به تربیت انسان، هدف کلی تربیت تکوین و تعالی پیوسته هویت فردی و جمعی آن هم از طریق درک موقعیت خویش و دیگران و عمل برای بهبود آن بر اساس انتخاب و التزام به نظام معیار اسلامی است. و نقش اصلی فرایند تربیت نیز نقش آفرینی در این روند و زمینه سازی جهت هدایت افراد جامعه به مسیر تکوین و تعالی پیوسته هویت فردی و جمعی خویش است. توجه به هویت و تکوین و تعالی پیوسته آن محصول فرایند تربیت است. امام خمینی (رحمت الله علیه) اساس جریان تربیت را انسان سازی می داند و غایت بعثت انبیاء الهی را تحقق همین امر مهم برمی شمارد. مفهوم هویت در روانشناسی و جامعه شناسی با مفهوم اسلامی آن در تاکید و تصریح نسبت به سیالیت هویت و تحول پیوسته آن ارائه تصویری مثبت و ارزش مدار، یکپارچه و ترکیبی از هویت (دارای دو بعد فردی و اجتماعی) در ارتباط است. همچنین روند تکوین هویت با مفهوم فطرت توحیدی و شکوفایی آن و غایت زندگی، تاثیر پذیری روند تحول هویت از شرایط اجتماعی و در عین حال حضور اختیار و فعل انسان در موقعیت و نقش اساسی خود فرد در تحول مداوم مولفه های اصلی هویت (تعقل، باور، معرفت، اخلاق و عمل فردی و جمعی) در رابطه است.

مطابق تعریف سند تحول، **هویت** برآیند مجموعه ای از بینش ها، باورها، گرایش ها، اعمال و صفات آدمی است. از این رو، نه تنها امری ثابت و از پیش تعیین شده نیست، بلکه حاصل تلاش و توفیق شخص و تا حدودی متأثر از شرایط اجتماعی است. انسان، موجودی است که می تواند با تکیه بر فطرت و استعداد های طبیعی خود و با استفاده از نیروی عقل و اختیار و اراده خویش، به معرفت دست یابد. معرفت ایجاد شده می تواند زمینه میل و گرایش را در او فراهم سازد. بینش و گرایش درونی، زمینه باور (ایمان) و تکوین

اراده (تصمیم معطوف به عمل) را در وی فراهم می آورد و با عمل و تکرار آن، به تدریج هویتش شکل می گیرد. همین امور نیز، در هر گونه تحول هویت، پس از تکوین اولیه آن نقش آفرین است. با این تعریف برای دستیابی به ویژگی های محصول و برونداد نظام آموزش و پرورش، نیازمند تبیین هویت دوره ها و پایه های تحصیلی هستیم، که در ادامه به آن می پردازیم.

هویت دوره پیش از دبستان

این مرحله در پی تدارک فرصت های تربیتی برای فراهم کردن زمینه رشد همه جانبه کودکان، بهسازی و نظام مند نمودن تجربه ها و آموخته ها، ایجاد آمادگی برای کسب مهارت های پایه یادگیری از طریق بکارگیری حواس، تخیل، فرصت های کاوشگرانه با محوریت بازی است. تحرک و آزادی کودکان، انعطاف پذیری، سیال و تلفیقی بودن برنامه ها، توجه به محیط امن، پرنشاط و منطبق با ویژگی های فرهنگی و اجتماعی بومی از نکات مورد تاکید این مرحله است. در سیاست گذاری راهبردی، گسترش پیش از دبستان برای آماده کردن کودکان برای ورود به دوره ابتدایی، بویژه مناطق محروم و دو زبانه، در تعامل اثربخش با خانواده و استفاده از ظرفیت بخش غیردولتی ضروری است (گروه پیش دبستانی دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی، ۱۳۹۰) (سیف و همکاران، ۱۳۷۱). با توجه به ویژگی های کودکان پیش دبستانی به لحاظ هویتی این مرحله را می توان "بازی و نشاط" نامید.

هویت دوره اول ابتدایی

این دوره در پی تدارک فرصت های تربیتی برای کسب آداب و مهارت های شایسته اخلاقی و دینی، در جهت زندگی مطلوب خانوادگی و اجتماعی، تقویت گرایش های فطری و روحیه کاوش گرایی، تبیین مفاهیم قرآنی و ارزش های اسلامی، رشد متوازن و همه جانبه، فراگیری شایستگی های پایه (مهارت های پایه یادگیری مانند خواندن، نوشتن و حساب کردن) است (مبانی نظری سند تحول ص ۳۵۰). از ویژگی های روانشناختی کودکان در این دوره، کنجکاوی درباره محیط اطراف و پدیده ها و علاقه به یادگیری زیاد، علاقه به پذیرش و ایفای نقش های دیگران و برقراری ارتباط با همسالان، علاقه به کمک کردن به دیگران و لذت بردن از مسئولیت پذیری و انجام تکالیف، و علاقه به فعالیت و تحرک، بازی های گروهی و سازمان یافته است. تفاوت در علایق دختران و پسران در این دوره کاملاً محسوس است (جامعه شناسی آموزش و پرورش، صص ۲۰۶ الی ۲۰۷)، (کاربرد روانشناسی در آموزش ۱۵۶ الی ۱۶۱). توجه به پرورش خلاقیت و به کارگیری جنبه های شهودی، حواس و تخیل و ایجاد زمینه های عاطفی و شوق یادگیری، بازی های دبستانی (و تلفیقی بودن برنامه ها) از نکات مورد تاکید در این دوره است. در سیاست گذاری های آموزشی این دوره توجه به آزادی عمل کودکان، ایجاد محیط غنی و شاداب برای بروز تفاوت های فردی، کسب تجارب دست اول به کمک برنامه های منعطف و مشارکت خانواده ها ضروری است. (رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰). در نتیجه با توجه به ویژگی های کودکان در این مرحله سنی و انتظارات تربیتی، این دوره را می توان "بیداری فطرت" نامید.

هویت دوره دوم ابتدایی

این دوره در پی تدارک فرصت های تربیتی برای شناخت تواناییها، محدودیتهای، و علایق خود، پرورش خلاقیت و قوه تخیل، درک روابط علت و معلولی، تفکر منطقی و علمی، توانایی تشخیص و بازشناسی ارزشهای خوب و بد و زشت و زیبا، رشد وجدان

اخلاقی، از نکات مورد تاکید در این دوره است. توجه به تفاوت ها و محدودیت های دانش آموزان در کسب دانش پایه ، مفاهیم و مهارت های اساسی در حوزه های یادگیری در قالب برنامه های درسی تلفیقی که به طور همزمان محتوای یادگیری سایر حوزه ها را نیز پوشش دهد از دیگر ماموریت های این دوره است. کسب تجربه های فردی و گروهی در محیط مدرسه و خارج از آن، پذیرش مسئولیت در قبال عملکرد خود و دیگران، پرورش روحیه نظم پذیری، قانون گرایی و پرورش روحیه کار جمعی و مسئولیت پذیری، همراه با مشارکت خانواده در این دوره مورد توجه است (رهنامه نظام تربیت رسمی و عمومی در جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۹۰). کودکان در این دوره، توانایی درک زمان، رخدادها و توالی حوادث، علاقه به قهرمانان و شخصیت های دینی، و کنجکاوی در مورد اسرار آفرینش و پرسش در مورد باورها و عقاید را از خود نشان می دهند (جامعه و تعلیم و تربیت صص ۱۳۹ الی ۱۵۰)، (مبانی نظری سند تحول ص ۳۵۱). در نتیجه با توجه به ویژگی های کودکان در این مرحله و انتظارات تربیتی، هویت این دوره را می توان " پرورش فطرت " نامید.

هویت دوره اول متوسطه

این دوره همزمان با تغییرات سریع جسمانی، شناختی، عاطفی و اخلاقی، و هدایت تحصیلی از طریق کشف و پرورش استعداد های فردی پذیرش مسئولیت های فردی، تدارک فرصت های تربیتی برای انتخاب و به کار گیری استعداد ها در موقعیت های مختلف برای شناسایی و شکل گیری هویت ویژه است. مهمترین ویژگی های روانشناختی نوجوانان در این مرحله عبارتند از: بروز تغییرات سریع جسمانی، عاطفی، اجتماعی و شناختی، بحران و آشفتگی هویت، علاقه به استقلال عاطفی، توانایی در درک اصول اخلاقی و معنوی به دلیل توانایی بیشتر در یادگیری امور انتزاعی، علاقه به فعالیت های جسمانی، امور حرفه ای و استقلال اقتصادی، علاقه به علوم و بکارگیری روش علمی در حل مسائل و ارزش قایل شدن برای آثار ادبی، علاقه به زیبایی های طبیعت، نشان دادن ذوق هنری و ارزش قایل شدن برای امور هنری، گرایش به دین و معنویات و آمادگی برای پذیرش تکالیف شرعی (جامعه و تعلیم و تربیت صص ۱۳۹ الی ۱۵۰) (کاربرد روانشناسی در آموزش ۱۵۶ الی ۱۶۱). برنامه درسی ضمن پاسخگویی به علایق بر تحکیم آموخته های پایه، توانایی درک مفاهیم انتزاعی، پرورش قدرت استدلال، فرضیه سازی و تفکر در مورد راه حل های مختلف، تقویت روحیه کار و کار آفرینی و ایجاد آمادگی برای پذیرش تکالیف شرعی، مسئولیت پذیری برای کسب شایستگی ها و رشد و تعالی خود، توجه به استعداد ها و علایق فردی، کسب توانایی و مهارت در ساختار بندی و سازماندهی دانش برای رمز گشایی و کسب دانش سازمان یافته، پرورش قدرت تخیل، تاکید می کند (مبانی نظری سند تحول ص ۳۵۱ الی ۳۲۵). بنابراین با توجه به ویژگی های سنین نوجوانی و انتظارات تربیتی، هویت دوره اول متوسطه را می توان " هویت یابی " نامید.

هویت دوره دوم متوسطه

این دوره واسطه بین " تربیت رسمی و عمومی " و تربیت تخصصی " است و فرصت های تربیتی به صورت نیمه تخصصی و غیر اجباری در شاخه ها و رشته های مختلف سازمان می یابد. در این دوره مرتب با کسب شایستگی های لازم، از وضعیت وابستگی به بزرگسالان به افرادی مستقل و مسئول و آماده برای ورود زندگی اجتماعی، خانوادگی و شغلی سالم و ادامه تحصیل تخصصی

تبدیل می شوند. نوجوانان در این دوره از ویژگی ها، علایق و گرایشات بدین قرار برخوردارند: کامل شدن رشد بدنی و بلوغ در دختران و پسران و شبیه شدن آنها به افراد بزرگسال، برخورداری از حس استقلال بیشتر، رشد بیشتر تفکر انتزاعی، تشخیص بیشتر اصول اخلاقی، مذهبی، اجتماعی و سیاسی و نیاز به یک "فلسفه برای زندگی، بروز استعدادها و علایق و تمایز تفاوت های فردی در نوجوانان، علاقه به انتخاب مسیر حرفه ای و شغلی، آمادگی برای ازدواج و کسب مهارت در مدیریت خانواده و رسیدن به نقش اجتماعی زنانه و مردانه، (جامعه و تعلیم و تربیت صص ۱۳۹ الی ۱۵۰) کاربرد روانشناسی در آموزش ۱۵۶ الی ۱۶۱). برنامه درسی این دوره شامل آموزش های پایه تجویزی و غیرتجویزی برای ورود دانش آموختگان به انواع تربیت تخصصی (آموزش عالی و تربیت حرفه ای) شایستگی های اساسی و پایه برای ورود به زندگی خانوادگی و زندگی حرفه ای در جهت پاسخگویی به نیازهای حال و آینده فرد و جامعه است، تعالی دادن به هویت و ویژه دانش آموزان، و کسب تجربیات واقعی در بکارگیری توانایی های ذهنی، قدرت تخیل و ابتکار در یافتن راه حل های مناسب برای مشارکت سازنده در جامعه صالح (ذوعلم، ۱۳۹۹)، (مبانی نظری سند تحول صص ۳۵۲). در نتیجه با توجه به ویژگی های نوجوانان و انتظارات تربیتی، هویت این دوره را می توان "تربیت انسان تمدن ساز" نامید.

تبیین سه کلید واژه اساسی هویت دوره های تحصیلی

با توجه به مهمترین خصیصه های روانشناختی کودکان و نوجوانان و نیز کارکرد اصلی چهار دوره تحصیلی مرحله اول و دوم (دوره ابتدایی) و مرحله سوم و چهارم (دوره متوسطه) که قبلاً به آن اشاره شده است می توان هویت دوره ها را به ترتیب به چهار مرحله "بیداری فطرت، پرورش فطرت، مرحله هویت یابی و مرحله تربیت انسان تمدن ساز" تقسیم کرد. **فطرت** اشاره به سرشت سالم انسانی و کشش های برخاسته از روح و تمایلات جسمانی دارد. شکوفایی فطرت در برابر فراموشی فطرت قرار دارد. فطرت "بنیاد مشترک هویت همه انسان هاست. اساساً یکی از وجوه تمایز تربیت مطلوب و تربیت ناقص و نارسا، در میزان توجه یا غفلت از فطرت انسانی می باشد. فطرت در تمامی مراحل زندگی با انسان همراه است. به موجب منابع و روایات اسلامی هر انسانی بر فطرت توحیدی زاده می شود. امام صادق (ع) می فرماید "خداوند همه را بر فطرت توحید خلق نموده است" (مبانی نظری تحول بنیادین صص ۵۹ به نقل از اصول کافی ج ۲، ص ۱۲).

همانگونه که مقام معظم رهبری در گام دوم بیانیه انقلاب اسلامی فرموده اند "فطرت بشر در همه عصرها با آن سرشته است. آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری، هیچ یک به یک نسل و یک جامعه مربوط نیست تا در دوره ای بدرخشد و در دوره ای دیگر افول کند".

"هویت" نیز ضمن ارتباط مفهومی با فطرت، کلید واژه ای بنیادین است که در تعریف نوآورانه و عمیق مبانی نظری تحول بنیادین، تکوین و تعالی آن، غایت تربیت فرض شده است. بنابراین در نگاه کلان به تغییرات و تحولاتی که در متری باید رخ دهد، تعالی هویت، کانون اصلی توجه اسناد تحولی است، هم هویت در لایه ها و سطوح رایج خود و هم در اهتمام به تکوین و تعالی هویت ملی که وجه اجتماعی تربیت را می تواند نشان دهد. به طور کلی هویت شامل دو بعد فردی و اجتماعی است. جنبه فردی هویت به وجه شخصی و منحصر به فرد انسان اشاره دارد، و وجه جمعی هویت ناظر به وجوه مشترک شخصیت فرد با دیگران است که شامل لایه های متعددی (نظیر هویت انسانی، مذهبی، ملی، قومی، جنسیتی، حرفه ای و خانوادگی) می شود. همه این ابعاد و لایه ها باید به طور ترکیبی و متعادل بر اساس نظام معیار اسلامی تکوین و تحول یابند (مبانی نظری سند تحول صص ۱۳۱ الی

۱۳۳). تعمیق و ارتقای هویت ملی دانش آموزان ، که در نگاه رهبر حکیم انقلاب اسلامی متکی بر سه عنصر ایرانی ، اسلامی و انقلابی است ، در ترکیبی متوازن و متقن ، می تواند جوان تربیت شده در فرایند آموزش و پرورش جمهوری اسلامی ایران را ، برخوردار از احساس تعلق و افتخار به این سه عنصر تشکیل دهنده هویت ملی سازد و برون داد نظام تعلیم و تربیت را از کارآمدی و کنشگری اجتماعی در پیشرفت نظام جمهوری اسلامی ایران برخوردار نماید (ذوعلم، ۱۳۹۹).

"تمدن" نیز کلید واژه ای است که اولاً وجه تمایز تعلیم و تربیت جمهوری اسلامی ایران را از بسیاری نظام های تعلیم و تربیتی دیگر نشان می دهد و ثانیاً برخاسته از مبنای نظری و تعبیر قرآنی " حیات طیبه " است که در اسناد تحولی بسیار مورد تأکید قرار گرفته است و محور اصلی و غایت تلاش ها و تدابیر تربیتی است. هرچند در متن مبانی نظری تحول به ویژه در مبانی جامعه شناختی چندان به مقوله تمدن پرداخته نشده است ، ولی در نکات ۸ گانه ای که به عنوان " درآمد " بر مبانی نظری نگاشته شده است ، " نگاه تمدنی " به تعلیم و تربیت مورد تأکید قرار گرفته از محوری های اساسی حرکت اجتماعی و پیشرونده نظام جمهوری اسلامی و در حقیقت آرمان نظام و انقلاب اسلامی شمرده شده است (ذوعلم، ۱۳۹۹).

با توجه به مواجهه ایران با مدرنیته و مظاهر و آثار آن ، رویکرد تمدن سازی در قبال رویکرد هایی نظیر تجدد گرایی ، شریعت گرایی ، و سنت گرایی مرجح است. در این رویکرد علاوه بر وحی و تعالیم دینی جایگاه ویژه ای برای عقل ، خلاقیت ، علوم و اجتهاد در نظر گرفته شده است. بر اساس این رویکرد مسلمانان می توانند و باید بر مبنای تفسیر کتاب و سنت ، اجماع و اجتهاد روشمند و پویا در جامعه اسلامی متناسب با مقتضیات زمان و مکان به سوی پی ریزی تمدن نوین اسلامی گام بردارند. از منظر رویکرد تمدن سازی اجرای همه جانبه اسلام ، تنها در قالب فرایند نوسازی جامعه به سوی یک الگوی مطلوب اسلامی و تاسیس نهادها و سازوکارهای متناسب با آن ها میسر است. (مبانی نظری سند تحول ص ۲۱۱).

مقام معظم رهبری در بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی (۱۳۹۷) ، دومین مرحله انقلاب اسلامی را ورود به مرحله خودسازی ، جامعه پردازی و تمدن سازی اعلام نموده اند. از سوی دیگر ، سه مفهوم " فطرت " ، " هویت " و " تمدن " هنگامی که مرتبط و درهم تنیده تعریف و فهم شود ، از معناداری کامل برخوردار می شوند و به مثابه یک مدل مفهومی ، هویت نظام تربیتی را رقم می زنند، در این مدل مفهومی " فطرت " بیشتر ، ناظر بر بُعد روانشناختی و فردی متربیان ، هویت ، ناظر به بُعد جامعه شناختی و جامعه سازی است و تمدن ، ناظر به بُعد جهانی و آینده نگارانه تعلیم و تربیت است (ذوعلم، ۱۳۹۹).

تبیین الگوی تدوین شاخص های برون داد دوره های تحصیلی

بر اساس اسناد تحولی ، در هریک از دوره ها و پایه های تحصیلی باید سطحی از شایستگی ها در ساحت های شش گانه و یا عرصه های چهارگانه در ارتباط با عناصر پنج گانه برنامه درسی ملی مشخص گردد. تا با در اختیار داشتن شاخص ها و استانداردهایی بتوانیم عوامل موثر در فرآیند تعلیم و تربیت را ارزیابی کرده و چگونگی حرکت آنها را برای دستیابی به اهداف مشخص نماید. " شاخص ، وسیله ای برای گردآوری داده ها، تجزیه و تحلیل اطلاعات و ابزار اندازه گیری مناسبی برای قضاوت و بررسی هدفمند مسایل است که تعیین استاندارد برای آن، می تواند فرصت مغتنمی را برای ارزیابی عملکرد و اصلاح فرآیندها فراهم آورد " (مصوبه جلسه ۸۶ شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۹۲). با توجه به ویژگی های رشدی (عقلانی، عاطفی، اجتماعی، جسمانی، معنوی) در دوران کودکی و نوجوانی، اهداف و هویت دوره های تحصیلی ، ویژگی هایی که برای چهار مرحله تربیت در

این مقاله به آن اشاره شده است (برگرفته از سند مبانی نظری تحول بنیادین صص ۳۵۰ الی ۳۵۳). و همینطور شایستگی های پایه و اهداف حوزه های تربیت و یادگیری (سند برنامه درسی ملی، صص ۱۶ ای ۳۹)، نیازهای ملی، استانی و محلی و پژوهش هایی که در حوزه برنامه های درسی صورت گرفته است، خروجی های نظام آموزشی در پایان هرپایه و دوره تحصیلی (شایستگی ها و شاخص های مورد انتظار) بدست می آید. این روش قیاسی نوعی سیاست گذاری برنامه درسی از بالا به پایین است. درواقع در این روش با همکاری تعدادی از نخبگان برنامه ریزی درسی، با بهره گیری از منابع فوق الذکر، مطابق جدول دو بعدی عناصر پنج گانه وساحت های ششگانه تربیتی مصرح در اسناد بالا دستی، با رعایت معیارهای مورد توافق کارشناسی، شایستگی ها و شاخص های خروجی دوره و پایه تحصیلی احصاء می گردد. اما برای اطمینان از عملیاتی شدن و قابلیت حصول این شایستگی ها و شاخص ها، نیازمند تایید و اصلاح از سوی جمع بیشتری از برنامه ریزان، معلمان و صاحب نظران آموزشی در رشته و حوزه های تخصصی مختلف هستند (روش برنامه ریزی استقرایی). به عبارتی لازم است که مورد اعتبار یابی علمی قرار گیرند. بهره گیری از این دو روش موجب می شود که شایستگی های مورد انتظار و به تبع آن شاخص های برونداد هر دوره و پایه از اعتبار و جامعیت علمی لازم برخوردار گردد. در ادامه تعاریف از مفاهیم اساسی تشکیل دهنده و ویژگی های الگوی تدوین شایستگی ها و شاخص های برونداد دوره های تحصیلی تقدیم می گردد.

تعریف شایستگی های تربیتی

اصطلاح شایستگی برای توصیف مجموعه ای از رفتارها به کار می رود که ترکیب پیچیده و واحدی از دانش، مهارت، توانایی ها و انگیزه ها را منعکس می کند (صالحی عمران، ۱۳۹۳). در سند مبانی نظری تحول بنیادین و سند برنامه درسی ملی در تعریف شایستگی ها چنین آمده است: «منظور از شایستگی های تربیتی "مجموعه ای ترکیبی از صفات، توانمندی ها و مهارت های فردی و جمعی (نظیر تعقل، معرفت، ایمان، علم، عمل و اخلاق) در ارتباط با عرصه ها و وساحت های تربیت و ناظر به تکوین و تعالی هویت در تمام شئون زندگی و تمام مؤلفه های جامعه صالح است که متربیان در جهت درک موقعیت خود و دیگران و عمل برای بهبود مستمر آن در راستای آماده شدن برای تحقق مراتب حیات طیبه باید آن ها را کسب کنند...» (سند مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰، صص ۱۵۳-۱۵۴) و (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱، صص ۱۶-۱۵).

تعاریف عناصر پنجگانه تربیتی

تعقل: عقل، حجت درونی و یکی از بسترهای جریان حجت بیرونی (وحی) است که به کارگیری آن موجب شکوفایی حیات طیبه در ابعاد فردی، خانوادگی و اجتماعی می شود. عقل در نتیجه تفکر صحیح رشد می کند.

ایمان: اشاره به باور مبتنی بر معرفت و محبت نسبت به "خدا، غیب، صفات و عدل الهی، فرشتگان، انبیاء، کتاب های آسمانی، امامان و معاد" است که در قلب، زبان و عمل تجلی می یابد.

علم: معرفت، بصیرت و آگاهی نسبت به حقایق و واقعیات عالم هستی است که از طریق وحی، عقل و تجربه به دست می آید.

عمل: فعالیت های فردی و اجتماعی، مادی و معنوی، در عرصه های مختلف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی است که با انگیزه الهی تحقق و با مجاهدت مؤمنانه ارتقاء می یابد.

اخلاق: ملکات پسندیده ای که از طریق تزکیه و خودسازی و با انگیزه الهی در رفتار انسان تجلی می یابد و تعالی بخش اندیشه و عمل اسلامی در جامعه دینی است. (نقشه مهندسی فرهنگی کشور، ۱۳۹۳).

تعاریف ساحت های شش گانه تربیت

ساحت تربیت اعتقادی، عبادی، اخلاقی

این ساحت ناظر به رشد و تقویت مرتبه قابل قبولی از جنبه دینی و اخلاقی حیات طیبیه در وجود متریان و شامل همه تدابیر و اقداماتی که جهت پرورش ایمان و التزام آگاهانه و اختیاری متریان، نسبت به مجموعه ای از باورها، ارزش ها، اعمال و صفات عبادی و تعالی هویت دینی و اخلاقی ایشان صورت می گیرد (مبانی نظری تحول بنیادین آموزش و پرورش ص ۲۹۹، ۱۳۹۰).

ساحت تربیت اجتماعی و سیاسی

این ساحت ناظر به کسب شایستگی هایی است که متریان را قادر می سازد تا شهروندانی فعال و آگاه باشند و در فعالیت های سیاسی و اجتماعی مشارکت کنند. (همان ص ۳۰۲، آذرماه ۱۳۹۰).

ساحت تربیت زیستی و بدنی

این ساحت ناظر به حفظ و ارتقای سلامت و رعایت بهداشت جسمی و روانی متریان در قبال خود و دیگران، تقویت قوای جسمی و روانی، مبارزه با عوامل ضعف و بیماری، حفاظت از محیط زیست و احترام به طبیعت است. (همان ص ۳۰۳)

ساحت تربیت زیباشناختی و هنری

این ساحت ناظر به رشد قوه خیال و پرورش عواطف، احساسات و ذوق زیبایی شناسختی متریان، (توان درک موضوعات و افعال دارای زیبایی مادی یا معنوی، توان خلق آثار هنری و قدردانی از آثار و ارزش های هنری) است. (همان ص ۳۰۷)

ساحت تربیت اقتصادی و حرفه ای

این ساحت ناظر به یکی از ابعاد مهم زندگی آدمی یعنی بعد اقتصادی و معیشتی انسان هاست. (همان ص ۳۰۹)

ساحت تربیت علمی و فناوری

این ساحت ناظر به کسب شایستگی هایی (صفات و توانمندی ها و مهارت ها) است که متریان را در شناخت و بهره گیری و توسعه نتایج تجارب متراکم بشری در عرصه علم و فناوری یاری می کند، تا بر اساس آن متریان قادر شوند، با عنایت به تغییرات و تحولات آینده نسبت به جهان هستی (نگاه آیه ای به هستی) و استفاده و تصرف مسئولانه در طبیعت (نگاه ابزاری)، بینشی ارزش مدار کسب کنند. (همان ص ۳۱۱).

ویژگی های الگوی تدوین شاخص های برونداد دوره های تحصیلی

اصالت: شایستگی ها و شاخص های آن مبتنی بر مبانی نظری تحولی ، اهداف کلی ، ویژگی ها و هویت دوره های تحصیلی ، شایستگی های پایه مصرح و مستند به اسناد بالادستی و پژوهش های معتبر است.

وحدت: شایستگی ها و شاخص ها اگرچه متکثر و دارای تنوع است اما به دلیل آنکه بدنبال تعالی هویت مخاطب می باشد از وحدت و یکپارچگی برخوردار است.

عینیت: شایستگی ها محسوس و حقیقی است و آثار و نتایج آن مشخص و قابل سنجش و اندازه گیری است .

جامعیت: در تدوین شایستگی ها به عناصر پنجگانه تربیتی ، ساحت های تربیتی ششگانه و عرصه های یادگیری چهارگانه و هویت و ویژگی های روانشناختی و جامعه شناختی همه دوره های سنی به تفکیک توجه می گردد.

انسجام: در تدوین شایستگی ها بصورت یکپارچه به روابط آنها با عناصر ، ساحت ها ، عرصه ها ی تربیت و یادگیری توجه شده ، بگونه ای که ارتباط درونی در بین آنها دیده می شود.

ثبات و اطلاق: شایستگی ها همسو با مبانی نظری و گزاره های فلسفی و علمی ، انسان شناسی ، ارزش شناسی ، هستی شناسی و معرفت شناسی و دین شناسی است و شکوفایی فطرت توحیدی انسان را دنبال می کند .

بساطت: کلید واژه های الگو مانند عناصر و ساحت های تربیتی ساده و قابل فهم است.

عمومیت: از این الگو می توان برای تدوین سطوح شایستگی ها و شاخص های پایه و چهار دوره تحصیلی استفاده کرد و به دلیل تاکید بر ابعاد وجودی و ثابت انسان برای سالهای مختلف می توان از آن بهره برد. از سوی دیگر برای نظام های تعلیم و تربیت کشورهای اسلامی قابل استفاده است.

پویایی: به دلیل مبتنی بودن الگو بر اهداف و هویت دوره های تحصیلی و شایستگی های پایه و ویژگی های مخاطبان ، می تواند به تسهیل رشد و تعالی متریان و نیل به اهداف غایی مبانی تحولی و تربیت پیشرفته اسلامی کمک کند.

انعطاف پذیری: در این الگو شایستگی ها را می توان در سطوح مختلفی از ساده تا پیچیده تدوین کرد و شرایط متنوع تربیت و یادگیری ، موقعیتی ، جنسیتی ، فرهنگی و جغرافیایی را در آن لحاظ کرد .

قابلیت ارزشیابی: شایستگی ها و شاخص ها بگونه ای تنظیم می گردد که قابلیت استاندارد سازی و سنجش و ارزیابی کمی و کیفی را دارا هستند.

مفهوم بودن: عناصر و مفاهیم کلیدی الگو برای مخاطبان و کاربران مختلف بخصوص برای برنامه ریزان درسی ، مربیان ، معلمان ، اولیاء دانش آموزان و همه دست اندرکاران تعلیم و تربیت قابل درک و جذاب است.

الگو تدوین شاخص های برونداد دوره های تحصیلی مبتنی بر اسناد تحول بنیادین آموزش و پرورش

عناصر	ساحت ها	اعتقادی، عبادی و اخلاقی	اجتماعی و سیاسی	زیستی و بدنی	زیباشناختی و هنری	اقتصادی و حرفه ای	علم و فناوری
تعقل							
ایمان							
علم							
عمل							
اخلاق						۱	-

- ابراهیم صالحی عمران ، ابراهیم ، آموزش شایستگی های کانونی در برنامه درسی به عنوان رویکرد جدید برای ایجاد ارتباط در مطالعات بین رشته ای ، دو فصلنامه مطالعات برنامه درسی آموزش عالی ، سال ۵ ، شماره ۱۰ ، پائیز و زمستان ۱۳۹۳ ، صص ۴۱ الی ۶۱
- اهداف دوره های تحصیلی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی، مصوب نهصد و پنجاه و دومین (۹۵۲) جلسه شورای عالی آموزش و پرورش (۹۷/۲/۱۰)
- آیت الله العظمی خامنه ای مدظله العالی رهبر انقلاب اسلامی ایران ، بیانیه گام دوم انقلاب خطاب به ملت ایران به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب اسلامی ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۱۲
- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران ، شورای عالی آموزش و پرورش ، اسفندماه ۱۳۹۱
- ذو علم ، علی ، طراحی برنامه درسی و تربیتی دوره های تحصیلی (ضرورت ها و چشم اندازها)، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، ۱۳۹۹
- ذو علم ، علی ، هویت دوره های تحصیلی ، سازمان پژوهش و برنامه ریزی آموزشی، ۱۳۹۹
- راهنمای برنامه و فعالیت های آموزشی و پرورشی دوره پیش دبستان ، گروه پیش دبستانی دفتر برنامه ریزی و تالیف کتب درسی، انتشارات مدرسه ، ۱۳۹۰
- سیاست های کلی ایجاد تحول در نظام آموزش و پرورش کشور، سیاست های کلی ابلاغیه مقام معظم رهبری، دبیرخانه مجمع تشخیص مصلحت نظام ، ۱۳۹۵
- سیف، سوسن و همکاران ، روان شناسی رشد ، انتشارات رشد، ۱۳۸۱
- شریعتمداری ، علی، جامعه و تعلیم و تربیت (مبانی تربیت جدید)، موسسه انتشارات امیر کبیر، ۱۳۸۵
- قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، معاونت حقوقی ریاست جمهوری، معاونت انتشار قوانین ومقررات، ۱۳۹۵
- قرائی مقدم ، امان الله، جامعه شناسی آموزش و پرورش ، ناشر کتابخانه فروردین ، ۱۳۷۳
- کاربرد روانشناسی در آموزش ، جلد اول ، رابرت بیلر ، ترجمه پروین کدیور، مرکز نشر دانشگاهی تهران، ۱۳۶۸
- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران ، شورای عالی انقلاب فرهنگی ، آذرماه ۱۳۹۰
- مصوبه جلسه ۸۸۶ شورای عالی آموزش و پرورش، ۹۲/۷/۱۵
- نقشه جامع علمی کشور ، دبیر خانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰
- نقشه مهندسی فرهنگی کشور ، دبیرخانه شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۳